

TOPIARIUS
STUDIA KRAJOBRAZOWE

Tom 1/2016

WYDAWCA:

Uniwersytet Rzeszowski, Wydział Biologiczno-Rolniczy, Zakład Architektury Krajobrazu
ul. Ćwiklińskiej 1A, 35-601 Rzeszów
serwis internetowy czasopisma: www.topiarius.ur.edu.pl
kontakt: topiarius.redakcja@ur.edu.pl

REDAKTOR NACZELNY:

dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka, prof. UR

REDAKCJA:

dr inż. arch. kraj. Agata Gajdek, dr Piotr Kołodziejczyk, dr inż. arch. Anna Sołtysik, dr inż. arch. kraj. Marta Pisarek, mgr inż. arch. kraj. Agnieszka Wójcik

RADA NAUKOWA:

prof. dr hab. inż. arch. Aleksander Böhm, prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Kadłuczka, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, dr hab. inż. arch. Mykoła Bewz, dr hab. inż. arch. Piotr Patoczka

RECENZENCI TOMU:

prof. dr hab. arch. Aleksander Böhm, dr hab. inż. Zbigniew Czerniakowski, prof. UR, dr hab. inż. Beata Gawryszewska, dr hab. art. rzeźb. Jerzy Grygorczuk, prof. dr hab. Krzysztof Młynarczyk, dr hab. inż. arch. Irena Niedźwiecka-Filipiak, dr hab. Krystyna Pudelska, prof. nadzw., dr hab. Barbara Szulczewska, prof. SGGW, prof. dr hab. inż. arch. Adam Szymski, prof. dr hab. Czesława Trąba, dr hab. Ewa Trzaskowska, KUL, dr hab. Piotr Urbański, prof. nadzw., prof. dr hab. inż. Kazimierz Wiech, dr hab. inż. arch. Agata Zachariasz, prof. PK

KOREKTA:

Ryszard Żelazny

TŁUMACZENIA STRESZCZEŃ:

autorzy tekstów

SKŁAD I PROJEKT OKŁADKI:

Anna Sołtysik, na okładce wykorzystano rysunek Piotra Patoczki

Czasopismo TOPIARIUS. Studia Krajobrazowe to recenzowane czasopismo naukowe, którego podstawową wersją jest wersja papierowa.

Wszelkie prawa zastrzeżone. Czasopismo, ani żaden jego fragment, nie może być drukowane ani reprodukowane bez pisemnej zgody wydawcy.

All rights reserved. No part of this publication may be printed or reproduced without permission in writing from the publisher.

ISSN 2449-9595 ISBN 978-83-63359-18-8

WYDAWCA WYKONAWCZY:

Wydawnictwo AMELIA Aneta Siewiorek
ul. dr J. Tkaczowa 186, 36-040 Boguchwała
tel. 17 853 40 23, tel. komórkowy 600 232 402
www.wydawnictwoamelia.pl
<http://wydawnictwoamelia.pl/sklep/>
e-mail: wydawnictwoamelia@go2.pl

Uniwersytet Rzeszowski
Wydział Biologiczno-Rolniczy
Zakład Architektury Krajobrazu

TOPIARIUS

STUDIA KRAJOBRAZOWE

Wydanie monograficzne

Tom 1

KRAJOBRAZ POLSKI. CUDZE CHWALICIE
Ochrona i kształtowanie rodzimego krajobrazu

Rzeszów 2016

SPIS TREŚCI

Piotr Patoczka <i>Od redakcji</i>	7
--------------------------------------	---

KRAJOBRAZ – ASPEKTY TEORETYCZNE

Beata J. Gawryszewska <i>Ginący krajobraz miejski. Przemiany struktury i funkcji zieleni miejskiej w XX i XXI wieku</i>	11
--	----

Anna Górka <i>Edukacja krajobrazowa dla ruralistyki</i>	25
--	----

Jerzy Potyrała, Tomasz Malczyk, Izabela Iwancewicz <i>Walidacja metody oznaczenia roli średniowiecznych fortyfikacji w aspekcie ochrony i kształtowania krajobrazu</i>	34
---	----

Krzysztof M. Rostański <i>Modelowanie heurystyczne naturalistycznych założeń zieleni</i>	54
---	----

Magdalena Wilkosz-Mamcarczyk <i>Procesy rewitalizacyjne i ich wpływ na jakość krajobrazu miejskiego</i>	64
--	----

KRAJOBRAZ KULTUROWY I JEGO TOŻSAMOŚĆ

Krzysztof Gawroński, Michał Uruszczak <i>Współczesne aspekty ochrony krajobrazu Górnego Śląska</i>	75
---	----

Katarzyna Kałużny, Ewa Hanus-Fajerska <i>Ogrody gospodarstw agroturystycznych szansą na zachowanie tradycyjnych ogrodów wiejskich</i>	87
--	----

Daniel Mikulski, Elżbieta Raszeja, Gabriela Klause <i>Ze studiów nad tożsamością miejsca. Problem kontynuacji formy dworu w krajobrazie wielkopolskiej wsi na obszarze ziemi średzkiej</i>	97
---	----

Paweł Nowak <i>Krajobraz kulturowy – aktywna ochrona przez wartościowanie</i>	115
--	-----

Karolina Porada <i>Kopce w krajobrazie Krakowa i okolic</i>	121
Elżbieta Raszeja, Agnieszka Skóra <i>Relacje między ekspozycją a tłem krajobrazowym w muzeach na wolnym powietrzu na przykładzie Wielkopolskiego Parku Etnograficznego</i>	131
Magdalena Rzeszotarska-Pałka <i>Tożsamość krajobrazu wsi Pomorza Zachodniego</i>	149
PROBLEMATYKA PLANOWANIA KRAJOBRAZU	
Agata Ćwik, Bernadetta Ortyl <i>Rozproszona zabudowa w górach – utracone krajobrazy?</i>	165
Maria Dankowska, Marek Koter, Małgorzata Saciuk, Aneta Tomczak <i>Czytelność dawnych układów ruralistycznych w planie współczesnego miasta na przykładzie Łodzi</i>	176
Wiesława Gadomska <i>Krajobrazowe konsekwencje rozwoju turystycznej bazy noclegowej w obszarze Krainy Wielkich Jezior Mazurskich</i>	193
Michał Uruszczak <i>Prognozy programu odnowy wsi jako część polityki regionalnej</i>	205
Barbara Wycichowska <i>Progresywna rewitalizacja krajobrazu miasta Łodzi</i>	216
WSPÓŁCZESNE PRZEKSZTAŁCENIA KRAJOBRAZU	
Bożena Łukasik <i>Kompozycje i zróżnicowanie form roślinnych na poznańskich placach miejskich</i>	235
Maciej Żołnierczuk, Beata Fornal-Pieniak, Ewa Rykała <i>Polski krajobraz „niskiej zieleni przydrożnej”</i>	248
Ewa Anna Rykała, Maciej Żołnierczuk <i>Przekształcenia tkanki roślinnej w krajobrazie miasta na przykładach placów rynkowych Mazowsza</i>	258

ASPEKTY PROJEKTOWANIA KRAJOBRAZU

- Magdalena Jaroniec, Michał Krzyżaniak, Dariusz Świerk, Piotr Urbański,
Miłosz Walerzak
*Problemy rewaloryzacji historycznych założeni ogrodowych, na przykładzie
konceptji zagospodarowania zabytkowego parku w Gorzynie* 273
- Grażyna Łaska, Katarzyna Urban
*Projekt koncepcyjny urzędzenia parku botanicznego
w śródmieściu Białegostoku* 289
- Anna Podolska, Ewa Trawińska
*Mała architektura z regionalnym akcentem we współczesnych rozwiązaniach
zagospodarowania terenu na przykładzie wsi Glinka w woj. śląskim* 304
- Miłosz Zieliński
*Odrębność i tożsamość przestrzeni publicznej jako wartość
dla lokalnej społeczności* 317

KRAJOBRAZ KULTUROWY I JEGO TOŻSAMOŚĆ

**TERENY ZIELENI GOSPODARSTW AGROTURYSTYCZNYCH SZANSĄ
NA ZACHOWANIE TRADYCYJNYCH OGRODÓW WIEJSKICH**
GREENERY OF AGRITOURISM FARMS AS A CHANCE FOR PRESERVING
TRADITIONAL RURAL GARDENS

Katarzyna Kałużny, Ewa Hanus-Fajerska
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie, Wydział Biotechnologii i Ogrodnictwa,
Zakład Botaniki i Fizjologii Roślin, IBRiB

Gospodarstwa agroturystyczne, często postrzegane jako wizytówka wsi, proponując atrakcje turystyczne powinny stanowić ostoję tradycyjnych założeń kompozycyjnych. Z tego powodu niezbędne jest ponowne przemyślenie problematyki aranżowania ogrodów, w których prowadzona jest działalność agroturystyczna. Jest to tym bardziej istotne, gdyż aktualnie obserwuje się zanik tradycyjnego charakteru ogrodów wiejskich, a gospodarstwa agroturystyczne mogą być szansą na ich zachowanie.

Słowa kluczowe: agroturystyka, ogrody wiejskie

Agritourism farms often seen as a village 'postcard', should be a bastion of tradition (considered as traditional principles of composition), while offering wide range of outdoor activities. For this reason, it is necessary to notice the huge role of garden arrangement. This is important, because currently it is observed that the traditional rural character of the gardens disappears. The article proves that traditional rural gardens can be preserved as a part of agritourism farms.

Keywords: agritourism, rural gardens

Wstęp

We współczesnej wsi w aranżacjach przydomowych terenów zieleni obserwuje się zanik pierwotnego charakteru ogrodów wiejskich. W dawnych ogrodach wiejskich dominowały gatunki użytkowe, podczas gdy funkcje dekoracyjne roślin miały mniejsze znaczenie (Goeschke 1888; Baranowski 1964; Iwaniuk i Kowalik 2014). Jednak obecnie to właśnie walory zdobnicze poszczególnych gatunków czy odmian roślin decydują o możliwości ich zastosowania w ogrodach przydomowych, gdyż bogate oferty proponowane przez szkółki oraz punkty sprzedaży detalicznej kuszą różnorodnością egzotycznego asortymentu. Stały wzrost zamożności społeczeństwa oraz łatwość przemieszczania się umożliwiają podróż Polaków nawet w bardzo odległe miejsca, więc zainspirowani wakacyjnymi wyprawami

starają się w ramach własnych możliwości przenieść wizje egzotycznych ogrodów do własnych. Smutną konsekwencją tego typu działań jest znaczący zanik tradycyjnych ogrodów wiejskich na terenie naszego kraju. Z tego względu podjęto próbę ustalenia aktualnych tendencji kształtujących ogrody gospodarstw agroturystycznych na przykładzie wybranych gmin Małopolski.

Przedmiotem przeprowadzonych badań była ocena obecności tradycyjnych elementów ogrodu wiejskiego wybranych gospodarstw agroturystycznych powiatu bocheńskiego. Wyboru obiektów dokonano w oparciu o wykaz zarejestrowanych gospodarstw agroturystycznych zamieszczony w Katalogu Gospodarstw Agroturystycznych Małopolski, wydawany przez Małopolski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Karniowicach.

Zastosowane metody

Prace studyjne obejmowały przegląd literatury z zakresu agroturystyki, ogrodów wiejskich, naturalistycznych kompozycji roślinnych. Prace terenowe polegały na wizytacji wybranych obiektów na przełomie sierpnia i września 2014 roku. Badaniami objęto dziesięć gospodarstw, znajdujących się w siedmiu miejscowościach: Muchówka, Nowy Wiśnicz, Olchawa, Leksandrowa, Sobolów, Ubrzeż, Żegocina. Kryterium wyboru gospodarstw była lokalizacja (podział administracyjny i fizjograficzny) oraz prowadzenie działalności agroturystycznej (zarejestrowanej lub nie). Poszczególnym obiektom nadano numer. Dla każdego badanego gospodarstwa agroturystycznego wykonano dokumentację fotograficzną, opracowano tabelaryczne ujęcie zinwentaryzowanej szaty roślinnej, którą podzielono na: taksony rodzime i trwale zadomowione, antropofity zadomowione w krajowej florze, efemerofity i gatunki uprawiane. Podczas badań brano pod uwagę obecność elementów nawiązujących do tradycyjnego ogrodu wiejskiego. Były to: przedogródek, ogródek przyokienny, sad, gajk liściasty, „drzewo opiekuńcze”, łąka kwietna, wielogatunkowe rabaty, ogródek owocowy, warzywny, ziołowy.

Polskie ogrody wiejskie

Genezy polskich tradycyjnych ogrodów wiejskich dopatrujemy się w założeniach dworskich, a szczegółowych danych dotyczących tego zagadnienia należy poszukiwać w źródłach historycznych oraz dziełach artystycznych krajowego dziedzictwa kulturowego. Jedną z przyczyn braku zachowania się precyzyjnych opisów typowych chłopskich zagród był powszechny brak umiejętności posługiwania się pismem i dostępu do nośników informacji, a przekazy ustne nie zawsze w sposób wyczerpujący oddawały istotę zagadnień związanych z aranżacją ogrodu (Gostomski 1588; Krüger 1997: 128; Zątek 2003: 271-276). Według Goeschke (1888), ogród wiejski stanowił fragment ziemi leżący w bezpośrednim otoczeniu budynku mieszkalnego, gdzie uprawiane były rośliny warzywne, zielarskie i sadownicze, a także rośliny ozdobne. Ogród taki miał przede wszystkim charakter użytkowy, natomiast jego funkcje ozdobne były traktowane za marginalne, co zostało opisane przez Czartoryską (1805), Strumiłło (1883), Jankowskiego (1898). Jak podaje Baranowski (1964) ogrody chłopskie pod koniec średniowiecza miały charakter użytkowy, natomiast walory typowo ozdobne zyskały na przełomie siedemnastego i osiemnastego wieku, co miało związek z rozwojem ogrodów dworskich i klasztornych. Znaczący wpływ na krajobraz wsi miały działania uwłaszczeniowe prowadzone w dziewiętnastym wieku, w wyniku których nastąpiła stopniowa modernizacja rolnictwa. Nadanie chłopom praw własności do użytkowania przez nich ziemi, miało miejsce w zaborze austriackim w 1848 roku, w Kró-

lestwie Kongresowym w 1864 roku, a w zaborze pruskim nastąpiło w latach 1808-1872. Wówczas w celu ochrony własnych plodów rolnych, zaczęto wyznaczać granice poszczególnych gospodarstw przy pomocy ogrodzeń wykonywanych z łatwo dostępnych materiałów (takich jak drewno czy kamień), a także nasadzeń żywopłotowych z wykorzystaniem okolicznych gatunków rodzinnych (Bogdanowski 2000; Cała i Orzechowska 2007: 42-46). Wyznaczanie własnej przestrzeni spowodowało wzrost znaczenia estetyki zagród, w efekcie czego wykształciły się tak zwane ogródki przyokiennie. Były to pasy zieleni o regularnych kształtach, zakładane przy fasadzie budynku, najczęściej bezpośrednio pod oknami. Skład florystyczny kompozycji dobierano w oparciu o rodzime lub zwyczajowo stosowane gatunki krzewów, bylin, roślin jednorocznych i dwuletnich, o dużych, pachnących kwiatach w kolorach kontrastujących z elewacją domu. Szczególnie chętnie sadzono byliny o okazałych, strzelistych pędach kwiatostanowych z rodzajów takich jak *Delphinium* czy *Digitalis*, a także aromatyczne zioła, których zapach przedostawał się do wnętrza domu. Spośród rodzajów występujących w ogródkach przyokiennych Jankowski (1938) wymienia między innymi: *Althea*, *Calendula*, *Lathyrus*, *Matthiola*, *Papaver*, *Reseda*, *Tanacetum*, *Tagetes*. W celach dekoracyjnych wykorzystywano także gatunki pnące takie jak *Vitis vinifera*, *Hedera helix*, *Humulus lupulus*, *Clematis vitalba*, *Parthenocissus quinquefolia* (Chojnacka i Wilkaniec 2011: 207-231). Z kolei na przełomie dziewiętnastego i dwudziestego wieku na ziemiach polskich wykształcił się przedogródek, czyli ogród frontowy, stanowiący dzisiejszą ikonę tradycyjnej, polskiej wsi i nieodzowny element rodzimego krajobrazu wiejskiego. Przedogródek znajdował się pomiędzy budynkiem mieszkalnym a głównym wejściem na posesję, najczęściej od strony drogi dojazdowej. Ten typowo ozdobny ogródek spełniał funkcje reprezentacyjne i z tego względu otaczany był troskliwością za strony gospodarzy. Co więcej, ponieważ widziany był bezpośrednio z drogi, dokładano starań by wywoływał zachwyt wśród okolicznych przechodniów i osób przejezdnych, więc rośliny dobierano i komponowano w sposób pieczołowity, także z gatunków porastających okoliczne lasy i łąki. Topolski (1964) podaje, że w przedogródkach siano rośliny jednoroczne, takie jak lewkonie, maciejki, nagietki, słoneczniki, wyżliny, rośliny dwuletnie: bratki, dziewanny, goździki, malwy, naparstnice, a także liczne gatunki bylin: astry, dalie, floksy, konwalie, kosańce, lilie, łubiny, orliki, ostróżki, piwonie, rudbekie, złoczenie. Kompozycje uzupełniały krzewy o ozdobnych, pachnących kwiatach, takie jak bukszpany, jaśminowce, kaliny, lilaki, czy róże. Cechą charakterystyczną przedogródków był ich indywidualny charakter, zależny od upodobań gospodarza bądź wzorów powielanych przez pokolenia. Traktowany był jako oddzielne wnętrze, łącznik pomiędzy strefą publiczną a prywatną. Pozwalał gościom odwiedzającym dom wnikać w nową przestrzeń (należącą do gospodarza) i odpocząć od zgiełku ulicy. W ogródku często ustawiane były donice, ławeczki, tabliczki, figury (także sakralne), mające podkreślić unikatowy charakter miejsca, a ścieżka prowadząca do drzwi wejściowych domu, nazywana „drogą honorową” była szczególnie udekorowana kwiatami (Zątek 2003: 271-276; Kaplicka-Antczak 2008: 10-12; Mitkowska, 2009: 16-23; Gargała i in. 2010: 273-277; Gawryszewska 2013; Kowalik i Kowalska 2013; Iwaniuk i Kowalik 2014; Ruszczycka i in. 2014). Istotnym elementem wiejskiej zagrody był sad, w którym uprawiano głównie jabłonie, grusze, śliwy, wiśnie, czereśnie, brzoskwinie, a także tak zwany ogródek owocowy z krzewami porzeczek i malin. Stanowiły one charakterystyczny element krajobrazu wiejskiego, szczególnie ozdobny wczesną wiosną, w czasie kwitnienia roślin. Z uwagi na dostarczanie różnorodnego pożytku (pokarmu) dla pszczoł, w sąsiedztwie roślin owocowych często umieszczano pasieki. W zagrodzie chłopskiej znajdował się także ogród warzywny, w którym oprócz roślin warzywnych (takich jak kapusta, rzepa, marchew, pasternak, burak, cebula), uprawiono zioła. Rozmaryn, szaflwię, bazylię czy cząber sadzono w ogródkach niewielkich rozmiarów, przeznaczonych wyłącznie do uprawy roślin wykazujących działanie lecznicze. Zielne gatunki roślin zielar-

skich wykazywały wiele innych praktycznych zastosowań, były nieodzownym elementem obrzędów religijnych, wykorzystywano je jako repelent przeciw szkodnikom, stosowano do dezynfekcji różnego typu sprzętów i urządzeń, stanowiły też źródło barwników używanych między innymi do farbowania tkanin. Jednak przede wszystkim dodawano je do potraw i napojów oraz wykorzystywano ich właściwości lecznicze i prozdrowotne. W miarę wzrostu zainteresowania różnymi właściwościami ziół, zaczęła się pojawiać fachowa literatura dotycząca metod ich uprawy (Ciołek 1978; Nowiński 1980; Łuczaj 2004, 2011; Majdecki 2007; Kasińska i Sieniawska-Kuras 2009; Senderski 2009; Kowalik i Kowalska 2013; Kałużny 2013: 152-157; Kałużny i Nowicka-Poleć 2014: 176-179). W granicach tradycyjnej wiejskiej zagrody występował gaik liściasty, złożony z rodzimych gatunków drzew. Spełniał on funkcję ochronną przed wiatrem, hałasem, a w upalne dni tworzył strefę zacienioną, umożliwiającą wypoczynek. Drzewem o szczególnej wartości dla domowników było tzw. „drzewo opiekuńcze”, usytuowane w pobliżu budynku mieszkalnego. Miało ono strzec przed uderzeniami pioruna oraz pożarem gospodarstwa. Często sadzone było w celu uświetnienia narodzin kolejnego członka rodziny i wówczas pełniło dodatkowo funkcję ochronną dla swojego patrona (Goliński 1918; Iwaniuk i Kowalik 2014: 8-45). W dawnych ogrodach wiejskich zwracano uwagę na symbolikę i znaczenie określonych gatunków roślin, odwoływano się do ich dobroczynnego bądź szkodliwego wpływu na ludzi i otoczenie. Rośliny lub ich fragmenty wykorzystywano w obrzędach i tradycyjnych dekoracjach. Szczególne właściwości przypisywano gatunkom wydzielającym silne aromaty, jak na przykład lubczyk, hyzop czy szalwia. Ówczesnie wierzono, że róża może pomóc w zamążpójściu, kwitnący głóg zwiastował wesele, pędy ruty umieszczano w ślubnym wianku, a wierzyby sadzono licząc na szczęśliwe narodziny potomka. Z kolei cis i bluszcz były symbolem smutku i żaloby. Rośliny z wykształconymi cierniami, jak śliwa tamina, robinia akacjowa czy jeżyny, miały odpędzać złe moce. Szacunkiem otaczano wiekowe egzemplarze drzew, szczególnie dęby, które były symbolem męstwa, siły, długowieczności (Rostafinski 1893; Jankowski 1923; Baranowski 1958; Ciołek 1978; Bogdanowski 2000; Zaraś-Januszkiewicz i in. 2004: 139-149; Chojnacka i Wilkaniec 2011: 207-231).

Dawne ogrody wiejskie otaczane były troskliwą opieką, niezależnie od powierzchni gospodarstwa czy majątności właścicieli. Ich wygląd był inspirowany lokalnym krajobrazem, przez co pozostawał z nim w harmonii. Na przestrzeni lat zmieniał się skład gatunkowy roślin w zagrodach wiejskich, co było związane z rozwojem handlu (także międzyśsiedziwego), komunikacji, i w efekcie dostępności różnorodnego asortymentu. Pojawiły się gatunki introdukowane, pochodzące z odległych miejsc. Łatwe warunki uprawy, walory dekoracyjne egzotycznych roślin a przede wszystkim chęć właścicieli ogrodów do posiadania zadbanego i ozdobnego obejścia, przyczyniły się do upowszechnienia takich roślin jak dalia, słoneczniki, malwy, floksy czy aksamitki, które na trwałe wpisały się w wiejski pejzaż wsi. Co ciekawe, w ówczesnych ogrodowych aranżacjach nie uwzględniano gatunków roślin iglastych, co było związane z powszechnym poglądem, że ich miejsce jest w lesie, a nie w ogrodzie (Krüger 1997), chociaż w niektórych wiejskich ogrodach na Kurpiach sadzono sosny i jałowce (Kowalik i Kowalska 2013).

Ogród w gospodarstwie agroturystycznym

*„A więc mamy ogród nie martwy, ale funkcjonujący przedmiot sztuki.
Ludzie odwiedzają go, spacerują w nim, odpoczywają,
oddają się rozmyśleniom i rozrywkom (...).”*

– D. Lichaczow (1991)

Ogrody wiejskie są opisywane w opracowaniach popularno-naukowych i naukowych, natomiast niewiele jest publikacji poruszających temat terenów zieleni w gospodarstwach agroturystycznych czy wyciecznych, jak taki ogród powinien wyglądać. Jest to ważne zagadnienie, gdyż estetyka zagrody wiejskiej odgrywa istotną rolę w wyborze przez turystę miejsca na wypoczynek. Często długo wyczekiwanemu urlopowi nie może towarzyszyć chaos przypadkowo pozostawionych sprzętów i urządzeń rolniczych, swobodnie poruszających się w obejściu zwierząt inwentarskich, czy widok zaniedbanych budynków mieszkalnych i gospodarczych. Niekorzystne wrażenie sprawia także nieuporządkowana przestrzeń wokół domu, pozbawiona zakomponowanej zieleni, małej architektury i elementów umożliwiających wypoczynek. Z tego powodu w zakresie standardów jakości proponowanych usług, ważny jest właściwy stosunek osób trudniących się agroturystyką odnośnie potencjału miejsca oraz dostosowanie oferty do możliwości gospodarstwa. Wymaga to spojrzenia na własne gospodarstwo nie tylko jako na przestrzeń prywatną, związaną z produkcją rolną, ale także jako gościnny i rodzinny ośrodek wypoczynkowy, otwarty na potrzeby turysty indywidualnego poszukującego wypoczynku w krajobrazie rolniczym. Za inspiracje do kreowania estetycznej przestrzeni powinny posłużyć wzorce tradycyjnych ogrodów wiejskich, ogrody naturalistyczne wzorowane na lokalnym krajobrazie oraz przydomowe ogrody rodzinne, uwzględniające potrzeby rekreacyjne wszystkich domowników.

Według zapisu zamieszczonego w Ustawie o ochronie przyrody **tereny zieleni** to *tereny wraz z infrastrukturą techniczną i budynkami funkcjonalnie z nimi związanymi, pokryte roślinnością, znajdujące się w granicach wsi o zwartej zabudowie lub miast, pełniące funkcje estetyczne, rekreacyjne, zdrowotne lub osłonowe, a w szczególności parki, zieleńce, promenady, bulwary, ogrody botaniczne, zoologiczne, jordanowskie i zabytkowe oraz cmentarze, a także zieleń towarzysząca ulicom, placom, zabytkowym fortyfikacjom, budynkom, składowiskom, lotniskom oraz obiektom kolejowym i przemysłowym* (Dz.U. z 2011 r., nr 94, poz. 549, rozdział 1, art. 5, pkt 21 i 27). Zatem w odniesieniu do gospodarstw agroturystycznych do terenów zieleni zaliczane są obszary o sprecyzowanym sposobie użytkowania – z przeznaczeniem na cele rekreacyjno-wypoczynkowe, dydaktyczno-wychowawcze, użytkowe oraz estetyczne. Przestrzeń wokół budynku powinna być podzielona na odrębne lecz połączone ze sobą wnętrza ogrodowe, stworzone w celu podniesienia komfortu użytkowania (Marks i in. 2003: 93-106; Sitarski 2011: 117-119). W literaturze przedmiotu podano dość zróżnicowane podziały stref funkcjonalnych przestrzeni ogrodowej gospodarstw agroturystycznych. Sikorska i Kajszyk (2001) wymieniają strefy: mieszkaniowo-wypoczynkową, gospodarczą i ogrodniczą, Młynarczyk (2002) wyróżnia strefę rekreacyjną, ozdobną i użytkową, natomiast Połucha i Marks (2011) proponują podział ogrodu na różne strefy funkcjonalne o różniącym się nazewnictwie w zależności od analizowanego ogrodu. Każda z takich stref powinna spełniać określone funkcje, przykładowo część rekreacyjna ma umożliwić zarówno czynny jak i bierny wypoczynek (ławki, trawnik, altany), a część użytkowa może być związana z produkcyjną rolą gospodarstwa i obejmować: sad, ogród warzywny, ziołowy oraz związane z nimi pomieszczenia takie jak: szklarnie, szopy, garaże na maszyny rolnicze. Rozproszenie miejsc o podobnym przeznaczeniu wprowadza do przestrzeni ogrodowej nieporządek i utrudnia wypoczynek.

Specyfika ogrodów, w których odbywa się działalność agroturystyczna wymaga dostosowania terenu do potrzeb szerokiego kręgu użytkowników. Dlatego w przestrzeni ogrodowej powinny znajdować się elementy umożliwiające różne formy rekreacji. Turyści podczas wyboru gospodarstw agroturystycznych kierują się głównie możliwością korzystania z aktywnej formy wypoczynku, natomiast ich zainteresowanie doskonaleniem umiejętności prowadzenia gospodarstwa jest nieznaczne (Kałużny i Hanus-Fajerska 2014: 97-102). Zakładając ogród z przeznaczeniem turystycznym, należy za-

pewnić atrakcje dla turystów z różnych przedziałów wiekowych, w tym osoby starsze oraz dzieci, a także o różnym stopniu niepełnosprawności (Woźny 2011: 102-106), dlatego zalecane jest ograniczenie potencjalnych przeszkód uniemożliwiających ich swobodne poruszanie się po ogrodzie. W przestrzeni ogrodowej powinno znaleźć się miejsce na palenisko i kącik wypoczynkowy, w postaci tarasu, altany, stanowiący przedłużenie części mieszkalnej, które umożliwią gościom wspólne biesiadowanie czy spożywanie posiłku na zewnątrz. Istotną rolę odgrywa obszerny trawnik, który spełnia funkcje ozdobną oraz zapewnia miejsce do różnorodnych form wypoczynku (Sikorska i Kajszczyk 2001: 23-75). Znaczna część ogrodu powinna być zagospodarowana z myślą o najmłodszych użytkownikach z huśtawkami, zjeżdżalnią, piaskownicą czy równoważnią, przy czym wymagane jest, aby urządzenia przeznaczone dla dziecięcych zabaw miały aktualne certyfikaty bezpieczeństwa (Certyfikat Instytutu Sportu, Znak Bezpieczeństwa „B” oraz spełniały określone normy – PN-EN 1176). Rygorystyczne przestrzeganie zasad bezpieczeństwa w gospodarstwach rolnych jest ogromnie istotne, gdyż na ich terenie istnieje zagrożenie związane z obecnością maszyn rolniczych (Pawlak 2009: 123-126).

Rolę reprezentacyjną pełni ogród frontowy, z bogactwem gatunków roślin użytkowych i ozdobnych. Są wśród nich przedstawiciele różnych rodzin botanicznych, głównie *Asteraceae*, *Lamiaceae*, *Liliaceae*, *Rosaceae*, które należą do rodzimej flory bądź są w niej trwale zdomowione. W przestrzeni ogrodowej powinna zaznaczać się obecność naturalnych materiałów budowlanych, a także elementów małej architektury nawiązującej do danego miejsca, wykonanych z kamienia, drewna, wikliny lub metalu o lekkiej konstrukcji.

Większość obecnych właścicieli ogrodów położonych na obszarach wiejskich inspirowane jest łatwymi w utrzymaniu kompozycjami miejskimi oraz gotowymi szablonami prezentowanymi w publikacjach i programach popularno-naukowych. Wzrost dostępności do materiału szkółkarskiego oraz prezentowane przez nie oferty różnorodnych gatunków, w tym znacznie odbiegających pochodzeniem od rodzimej flory, sprawia że mając możliwość dowolnego kreowania przestrzeni wokół domu czerpią z prostych schematów. W połączeniu z nieumiejętnym doбором małej architektury skutkuje to wizualnym oderwaniem danego ogrodu od pejzażu wsi oraz otaczającego krajobrazu, co z kolei wytycza i utrwała granicę pomiędzy domostwem (ogrodem przydomowym) a tradycyjnym krajobrazem wiejskim. W obliczu obserwowanego w naszym kraju lawinowego zaniku tradycyjnych ogrodów wiejskich, jestem zwolennikiem koncepcji, zgodnie z którą to właśnie tereny zieleni w gospodarstwach agroturystycznych powinny stać się ostoją tradycyjnych założeń kompozycyjnych i w miarę możliwości przedstawiciele rodzimej flory. Kształtowanie zieleni gospodarstw agroturystycznych w oparciu o tradycyjne założenia kompozycyjne stwarza możliwość przywrócenia bądź w pewnych przypadkach zachowania tradycyjnych ogrodów na obszarach wiejskich (Szczeblewska 2000: 30-33; Zątek 2003: 271-276; Gawryszewska 2004: 97-104; Drożdż-Szczybura 2008: 39-46; Kałużny 2014: 152-157). Gospodarstwa agroturystyczne powinny stanowić wyróżnik polskiej wsi, przyczynić się do kultywowania tradycji regionu i zachowania dziedzictwa narodowego (Lipińska i in. 2009).

Efekt prac inwentaryzacyjnych wybranych obiektów

W trakcie badań inwentaryzacyjnych określono pochodzenie poszczególnych gatunków roślin w oparciu o pracę zbiorową pod redakcją Mirka i in. (2002). Opracowano tabelaryczne ujęcie zinwentaryzowanej szaty roślinnej wybranych obiektów, którą podzielono na: taksony rodzime i trwale zadomowione, antropofity zadomowione w krajowej florze, efemerofity i gatunki uprawiane (tab. 1). W analizowanych gospodarstwach agroturystycznych zachowały się elementy tradycyjnych ogrodów wiejskich (tab. 2). W większości z obiektów dostrzeżono rabaty wielogatunkowe oraz przedogródek, w którym znalazły się drzewiaste gatunki iglaste i liściaste, byliny, rośliny jednoroczne i dwuletnie uprawiane w pojemnikach i gruncie (na przykład *Picea glauca* 'Conica', *Thuja occidentalis* L., *Rosa multiflora* Thunb., *Ajuga reptans* 'Atropurpurea', *Echinops ritro* L., *Lilium martagon* L.) (Ryc. 1). Obecność ogródków przyokiennych zanotowano w sześciu obiektach. Głównie składały się one z kompozycji krzewów liściastych, jak na przykład *Forsythia × intermedia* Zabel, *Symphoricarpos albus* (L.) S.F. Blake, *Magnolia × soulangeana* Soul.-Bod., *Mabonia aquifolium* (Pursh.) Nutt., *Berberis thunbergii* 'Atropurpurea', *Cerasus serrulata* G. Don. Aż w siedmiu obiektach stwierdzono obecność drzew i krzewów owocowych (głównie jabłonie, wiśnie, śliwy, brzoskwinie, grusze, maliny, winorośl), natomiast ogródki warzywne i ziołowe należały do rzadkości. Zaledwie w jednym gospodarstwie dostrzeżono gaik liściasty w postaci zagajnika brzoźowego. Natomiast w siedmiu gospodarstwach stwierdzono obecność „drzewa opiekuńczego”, którego funkcję spełniały lipa szerokolistna (*Tilia platyphyllos* Scop.), modrzew europejski (*Larix decidua* Mill.), grusza pospolita (*Pyrus communis* L.). W trzech gospodarstwach występowała łąka kwietna, jednak każdorazowo była ona wynikiem niewłaściwej pielęgnacji trawnika, a nie celową aranżacją.

Ryc. 1.
Przedogródek w jednym z analizowanych gospodarstw agroturystycznych (fot. K. Kałużny)

Tab. 1.

Informacja na temat pochodzenia roślin drzewiastych występujących na terenie analizowanych gospodarstw w zależności od pochodzenia (oprac: własne)

Numer obiektu	Takson rodzimy lub trwale zdomowiony	Antropofit zdomowiony w krajowej florze	Pochodzenie			Takson o niepewnym statusie w krajowej florze, możliwy antropofit
			Takson uprawiany	Efemerofit		
1	11	8	20	0	1	
2	8	4	19	2	0	
3	5	8	11	0	0	
4	9	7	18	1	0	
5	12	7	22	0	0	
6	7	10	21	0	0	
7	7	9	10	0	0	
8	3	4	2	0	0	
9	4	4	3	0	0	
10	2	3	3	0	0	

Tab. 2.

Elementy tradycyjnego ogrodu wiejskiego w analizowanych gospodarstwach agroturystycznych (oprac. własne)

Element tradycyjnego ogrodu wiejskiego	Numery obiektów gospodarstw agroturystycznych									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
przedogródek	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-
ogródek przyokienny	+	-	+	+	+	+	+	-	-	-
sad / ogródek owocowy	+	+	+	+	-	-	+	+	-	-
ogródek warzywny	-	-	+	-	-	-	-	-	-	+
ogródek ziołowy	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-
gaik liściasty	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-
„drzewo opiekuńcze”	+	+	+	-	+	-	+	+	-	+
łąka kwietna	-	-	-	-	+	+	-	+	-	-
rabata kwiatowa	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-

Podsumowanie

Gospodarstwa agroturystyczne, często postrzegane jako wizytówka wsi, proponując atrakcje turystyczne powinny stanowić ostoję tradycyjnych założeń kompozycyjnych. Z tego powodu niezbędne jest ponowne przemyślenie problematyki aranżowania ogrodów, w których prowadzona jest działalność agroturystyczna. Właściwe podejście powinno uwzględniać charakterystyczne elementy polskich, tradycyjnych ogrodów wiejskich. Decydującym czynnikiem jest nastawienie właścicieli ogrodu, ich świadomość wagi posiadania właściwie urządzonej zieleni wokół domostwa i jej potencjału dydaktycznego. Współcześni właściciele gospodarstw agroturystycznych w dużej mierze skupiają się na uzyskaniu jak najwyższej oceny jakości oferowanych przez nich usług (kategorii) oraz zdobyciu odpowiednich certyfikatów, świadczących o wysokim standardzie prowadzonej działalności turystycznej. W trakcie oceny gospodarstwa brana jest w pierwszym rzędzie pod uwagę obecność ogrodu, z którego mogą korzystać wczasowicze, nie jest analizowa-

ny stan zachowania zieleni, skład florystyczny, kompozycje roślinne. Należałoby te standardy podnieść.

Bibliografia

- Baranowski, B. (1958). *Gospodarstwo chłopskie i folwarczne we wschodniej Wielkopolsce w XVIII wieku*. Warszawa: PWN.
- Baranowski, B. (1964). *Zarys historii gospodarstwa wiejskiego w Polsce*. Warszawa: PWRiL.
- Bogdanowski, J. (2000). *Polskie ogrody ozdobne*. Warszawa: Arkady.
- Cała, A., Orzechowska, I. (2007). *Rola ogrodu przydomowego w kształtowaniu wizerunku wsi*, [w:] Gawryszewska, B. J., Herman, K. (red.), *Ogród za oknem. Współczesny ogród przydomowy w teorii architektury krajobrazu*. Warszawa: Ideagrafia.
- Chojnacka, M. J., Wilkaniec, A. (2011). *Tradycyjny ogród wiejski – historia i współczesne interpretacje*, [w:] E.M. Drozdek (red.), *Rośliny do zadań specjalnych. Zieleń miast i wsi, współczesna i zabytkowa*. Sulechów: Wydawnictwo Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Sulechowie.
- Ciołek, G. (1978). *Ogrody polskie*. Warszawa: Arkady.
- Czartoryska, I. (1805). *Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów*. Wrocław: Wydawnictwo Artystyczne i Filmowe.
- Drożdż-Szczybura, M. (2008). *Rola zieleni towarzyszącej budynkom inwentarskim*. [w:] Niedźwiecka-Filipiak, I. (red.), *Architektura Krajobrazu*. Wrocław: Wyd. Uniwersytetu Przyrodniczego we Wrocławiu, t. 1, z. 18.
- Gargała, E., Stompior-Chrzan, E., Pisarek, M. (2010). *Kwiaty polskich ogródków przydomowych – czy jeszcze je pamiętamy?* Czasopismo Techniczne. „Architektura”. Kraków: Wyd. Politechniki Krakowskiej. zesz. 13.
- Gawryszewska, B.J. (2004). *Rola ogrodu frontowego w strukturze siedliska – stan współczesny a tradycja ogrodu wiejskiego*. [w:] Janecki J., Borkowski Z. (red.), *Krajobraz i ogród wiejski*, t. 3, *Przyrodniczy i kulturowy krajobraz wiejski*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Gawryszewska, B.J. (2013). *Historia i struktura ogrodu rodzinnego*. Warszawa: Wydawnictwo SGGW.
- Goeschke, F. (1888). *Ogród wiejski. Popularny przewodnik przy zakładaniu i pielęgnowaniu ogrodów oraz podręcznik do nauki ogrodnictwa*. Przekład z trzeciego wydania. Warszawa: Nakład Gebethnera i Wolffa.
- Goliński, S. (1918). *Odbudowa polskiej wsi. Wieś wśród ogrodów*. Lwów: Komitet C.K. Galic. Tow. Gospodarskiego.
- Gostomski, A. (1588). *Gospodarstwo*. Kraków: W Drukarni Jakuba Siebeneichera. Biblioteka Narodowa, nr 139, [przedruk: 1951 Wrocław: Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu].
- Iwaniuk, A., Kowalik, E. (2014). *Polski ogród wiejski*. Warszawa: Bellona SA.
- Jankowski, E. (1898). *Ogród przy dworze wiejskim*. Warszawa: Drukarnia J. Sikorskiego.
- Jankowski, E. (1923). *Ogród wiejski*. Warszawa: Drukarnia J. Sikorskiego.
- Kałużny, K. (2013). *Rabaty ziołowe jako uzupełnienie oferty agroturystycznej*, [w:] Kuczera M. (red.), *Wpływ młodych naukowców na osiągnięcia polskiej nauki*. Creativetime.
- Kałużny, K. (2014). *Kapliczki, rzeźby sakralne oraz krzyże przydrożne w krajobrazie kulturowym powiatu bocheńskiego*, [w:] Kuczera M. (red.), *Wpływ młodych naukowców na osiągnięcia polskiej nauki*. Creativetime.
- Kałużny, K., Hanus-Fajerska, E. (2014). *Kryteria wyboru gospodarstw agroturystycznych – opracowanie wyników ankiet*. [w:] *Problemy Ekologii Krajobrazu. Wybrane zagadnienia z problematyki gospodarowania przestrzenią*, t. 37. Warszawa-Biała Podlaska: Wyd. Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej.
- Kałużny, K., Nowicka-Poleć, A. (2014). *Rośliny zielarskie o kwiatkach jadalnych – potencjalna atrakcja dla agroturystów*. W: Kuczera, M. (red.), *Dokonania Młodych Naukowców*, Creativetime, t. 3.
- Kaplicka-Antezak, M. (2008). *Ogródek wiejski wczoraj, dziś, jutro?* Materiały z konferencji popularno-naukowej: *Polskie ogrody ekologiczne*. Warszawa.
- Kasińska, L., Sieniawska-Kuras, A. (2009). *Architektura krajobrazu dla każdego*. Krosno: Wyd. KaBe.

- Kowalik, E., Kowalska, M. (2013). *Kolorowe zagrody*. Grabowo-Biały Bór: Wyd. Stowarzyszenie Wiejskie „Zielona Przestrzeń”.
- Krüger, U. (1997). *Ogrody rustykalne*. Bydgoszcz: Agencja Wydawnicza Morex.
- Lichaczow, D. (1991). *Poezja ogrodów. O semantyce stylów ogrodowo-parkowych*. Wrocław.
- Lipińska, H., Harkot, W., Kępka, M. (2009). *Współczesne formy zagospodarowania wiejskich ogrodów przydomowych na Lubelszczyźnie*, [w:] *Nauka, Przyroda, Technologie*. Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczego w Poznaniu. t. 3, z. 1.
- Łuczaj, Ł. (2004). *Dziko rosnące rośliny jadalne Polski. Przewodnik survivalowy*. Krosno: Chemigrafia.
- Łuczaj, Ł. (2011). *Dziko rosnące rośliny jadalne użytkowane w Polsce od połowy XIX w. do czasów współczesnych*. Etnobiologia polska.
- Majdecki L. (2007). *Historia ogrodów*. Warszawa: PWN.
- Marks E., Młynarczyk K., Połucha I., Jaszczak A. (2003). *Ocena terenów zieleni w gospodarstwach agroturystycznych*. Folia Hort. Supplement, t. 2.
- Mirek, Z., Piękoś-Mirkowa, H., Zajac, A., Zajac, M. (2002). *Krytyczna lista roślin naczyniowych Polski*. Kraków: Instytut Botaniki W. Szafera, PAN.
- Mitkowska, A. (2009). *Ogród przydomowy jako odzwierciedlenie tradycji miejsca (na przykładzie Lanczkorony)*. W: Gawryszewska B. J., Rothimel B. (red.), *Ogród za oknem. W poszukiwaniu formy*. Warszawa: Wyd. Sztuka Ogrodu Sztuka Krajobrazu.
- Młynarczyk, K. (2002). *Agroturystyka*. Olsztyn: Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego.
- Nowiński, M. (1980). *Dzieje upraw i roślin leczniczych*. Warszawa: PWRiL.
- Pawlak, J. (2009). *Wiejskie tereny zabaw dla dzieci – stan, bezpieczeństwo, zagrożenia i sposoby eliminacji zagrożeń*, [w:] Drozdek M. E. (red.) *Zieleń miast i wsi, współczesna i zabytkowa. Tereny zabaw i odpoczynku dla osób w każdym wieku*. Sulechów: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Sulechowie, t. 2.
- Połucha, I., Marks, E. (2011). *Zasady kreowania przestrzeni ogrodowej w gospodarstwach agroturystycznych*. Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis, Oeconomica, t. 286, z. 62.
- Rostafiński, J. (1893). *Zielnik czarodziejski: to jest zbiór przesądów o roślinach*. Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod zarządkiem A.M. Kosterkiewicza, Skład Główny w Księgarni Spółki Wydawniczej Polskiej, Nakładem Akademii Umiejętności w Krakowie.
- Ruszczycka, K., Płaza, M., Mazur, A. (2014). *Przedogródki wiejskie jako element krajobrazu kulturowego Warmii*. W: Czachorowski, S., Antolak, M., Kostyk, Ż. (red.) *Warmia i Mazury – nasze wspólne dobro*. Olsztyn: IV Ogólnopolski Studencki Festiwal Podróżnicy Kormorany.
- Senderski, M. E. (2009). *Ziola. Praktyczny poradnik o ziołach i ziołolecznictwie*. Warszawa: Liber.
- Sikorska, G., Kajszczyk, W. (2001). *Kwaterna agroturystyczna, praktyczny przewodnik*. Warszawa.
- Sitarski, M. (2011). *Dlaczego należy zmienić definicje „zadrzewień” i „tereny zieleni” w Ustawie o ochronie przyrody*. „Człowiek i Środowisko”, t. 35, z. 1.
- Strumiłło, J. (1883). *Ogrody północne*. Wilno, t. 3.
- Swaryczewska, M. (2009). *Czy święte miasto jest na sprzedaż? Krajobraz sakralny wobec rozwoju infrastruktury turystycznej*. Nauka Przyroda Technologie, t. 3, z. 1.
- Szczeblewska, A. (2000). *Ogród wiejski – zapomniane piękno*. Krajobrazy Dziedzictwa Narodowego. Warszawa: Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu, t. 2.
- Topolski, J. (1964). *Ogrodnictwo*, [w:] Burszta J. (red.), *Kultura ludowa Wielkopolski*, t. 3, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Woźny, A. (2011). *Ogrody dla osób niepełnosprawnych*. [w:] Kubiak S. (red.) *Infrastruktura środowiska uzdrowiska Ciechocinek – przyroda ożywiona jako znaczący czynnik leczniczo-rehabilitacyjny*. Zeszyty Naukowo-Historyczne Tow. Przyjaciół Ciechocinka, t. 2.
- Zaraś-Januszkiewicz, E. M., Szymczak-Piątek M., Wieczorek J. (2004). *Symbolika roślin i związana z nimi obrzędowość w tradycji ludowej*. [w:] Janecki J., Borkowski Z. (red.), *Krajobraz i ogród wiejski*. Lublin: Wyd. KUL.
- Zątek, W. (2003). *Przydomowy ogród wiejski – dawniej i dziś*. Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej, Kraków: Wyd. Akademii Rolniczej w Krakowie, t. 402, z. 90.